

Հայեր, իբրև որդի պիտի սիրէի զձեզ, եթէ յանձն առնէիք պաշտել մեր պաշտածն, ընդունէիք ազատ խնամութիւն անել մեզ հետ: Հայ կանայք զիւցազներ են ծնում: Հայ արիւնք բոլոր Պարսկաստանը պիտի աղնուացնէ և քաջաց որորան պիտի դարձնէ: Միհր Աստուած, երկարացուր կեանքս մինչ յաջողեմ տեսնել Հայեր Արեաց հետ միացած — ի մի ձուլած, տեսնել Վաղարշապատում Մայր Աստուշան:...

Ա՛հ, յղյս և յուսահատութիւն հաւասար տիրում են սրտիս Արեգակն պայծառացուր Հայաստան, լուսաւորիր Հայոց միտքը, հազար Պարսկաստան շարժէ Հայաստան, հազար մոգ և մոգպետ շարժէ մի տգէտ քահանայ, միայն թէ Մազդեզանց օրէնքն ունենայ. մի մեծ գունդ զօրք Պարսկական շարժէ մի Հայ զինւոր. մի անծանօթ Հայու հաւատարմութիւնն ու տիրասիրութիւնը աւելի մեծ է քան իմ հարազատ որդւոցս հաւատարմութիւնը:... քաջազուն Հայեր, զիւցազն Հայեր, անհիմուն ձեզ մոլորեցնողները, բայց սակայն . . . (յեթ է + 2--5):

(Վ. ԲԵՐԷՆԵՐԷ ԻՔՆ--Գ)

(Սլաւոնակ-ի):

II. ՂԱՆԱՆԻ:

ԹԷ Ի՞ՆՉՊԷՍ ԵՆ ՆԱՅՈՒՄ ԱՄԵՐԻԿԱՑԻՆԵՐԸ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՐՑԻ ՎԵՐԱՅ:

Որ և իցէ տէրութեան բարձրանալուն կամ կործանմանը նպաստող բոլոր պայմաններից ամենազօրեղը կրթութիւնն է: Երկրի բուն ոյժը բովանդակումէ քաղաքացու արժանաւորութեան մէջ: Ընդարձակ հողեր, բազմաթիւ զօրքեր, իմաստութեամբ կազմակերպւած հաստատութիւններ ոչինչ են, եթէ անձները թուլանում և ստորանում են: Այսպիսի դէպքում կեանքը հեռանումէ ընկերականութենից. նասկսումէ սակաւ առ սակաւ լուծիլ և իմաստուն ու անողոքելի օրէնքի հիմամբ դուրս է նետւում այս զիակը, երիտասարդ և արդիւնաւոր տարրներին տեղի տալու համար: Սա մի ճշմարտութիւն է՝ որն առաւել վերաբերումէ ռամկապետական ժողովուրդներին: Միապետութեան մէջ բաւական է երբեմն միայն մի անձի զօրաւոր կամքը և ոգին, բոլոր երկրին մի ընդհանուր շարժումն տալու համար, շնայելով որ այս փայլը վաղանցիկ է լինում, բայց կարող է շլացնել և խաբել շատերի հայեացքները: Այսպէս չեն այն ժողովուրդները, որոնք իւրեանք են իրանց կառավարում, նոքա ոչինչ չեն անում առանց ընդհանուրի համաձայնութեան, և եթէ այս կառավարութիւնները կատարումն մեծամեծ գործեր, մենք դժբանից այն պիտի եզրակացնենք՝ որ նոքա ունեն չափազանց կենսականութիւն և իսկական զօրութիւն:

Ամերիկայիները այսքան կարճ միջոցում զարմանալի ձեռնարկեստութեան, քաղաքականութեան և հոգային զարգացման հասնելը պարզ ա-

պացոյց է մեր տսածին: Բայց ի՞նչ եղանակով է կազմակերպուում և պահպանուում այս զարմանալի հասարակական ոգին: որի շնորհով երկիրը հասաւ այսպիսի բարեկեցութեան և շնայելով որ մի քանի ժամանակ առաջ կրեց զարհուրելի վտանգ: այնու ամենայնիւ նա չթուլացաւ: Այս՝ այն գերազանց կրթութեան շնորհ է, որը տալիս են երիտասարդներին: «Քաղաքացու բարեգործութիւնը և ոյժը, ասումէ Աաշինգտոն, հասարակապետական հիմնարկութիւնների երկու անհրաժեշտ պաշտպաններ են: Այն ընդարձակ երկիրը, որին հազիւ կարելի է աստիճանացոյց համարել Եւրոպան, մի քանի ժամանակ դեռ սորա՛նից առաջ ներկայացնումէր մի տխուր բնակարան հնդիկ ցեղերի և վայրենի գոմէշների: Բայց այժմիւ ուր զրին այս՝ Նոր աշխարհի հողի վերայ գաղթականները որոնք ապագայում պիտի հիմնէին ամերիկեան դաշնակցութիւնը, հասկացան՝ որ այս հեռաւոր անապատների մէջ հաստատուն հիմնարկութիւններ հիմնելու համար, կրթութեան և կրօնի հաստատուն հիման վերայ հարկաւոր է յենուլ: Այս ազատ մարդոց կամքը նոցա զէպի կեանքի ասպարէզը հրաւիրեց: Անհրաժեշտին, մարդկային ազգի վայելուչին, մի խօսքով այն բանին, որով մարդս կատարեալ մարդ է լինում: առողջ և յստակ գաղափարը հիմն դրաւ դպրոցների: Յարգելով իւրեանց անձր յարգելով և եկաւորներին, յարգելով և ժողովրդեան սուրբ իրաւունքները և նորա պիտոյքները, ամեն ինչ եռանդով կատարեցին: Եւ ի՞նչպէ՞ս կատարեցին. գարշելի կծծութեան հետքն անգամ չկայ այստեղ: ուր պէտք կզգացէր դպրոցի այնտեղ ամենայն միջոցներ առատօրէն կհասնէին: Քօակները բաց են միշտ և դպրոցը, նայելով միշտ իւր մանկավարժական նախագծերին, կարող է որչափ և պէտքն է առնել: Նոր Անգլիա գալուց միայն 25 տարի յետոյ 1647 թուին նոքա հրատարակեցին մի օրէնք որի կարգադրութիւնները ցոյց են տալիս նոցա իմաստուն նախատեսութիւնը: Իբրեւ հաւատոյ և գործունեայ մարդիկ, նոքա աստուածային օգնութեան դիմելուց յետոյ սկսեցին այն, ինչ որ նոքա ցանկանումէին, ինչ որ բացարձակ յայտնեցին, այս էր՝ խելը մարդկային գեղի թշնամուց այն զէնքը, որն որ նա մարդկային տղիտութեան մէջ է գտնում: Հտալ Եւրոպայից բերած, աշխարհի սուրբ լոյսին մթազնել և մարել: Այս խորին կրօնական զգացմունքով տպաւորւած մտածութիւնները, սկիզբն դրին հասարակական կրթութեան ամենաընդարձակ դրութեան: Այն դարում, երբ արեւմտեան ազգերը դեռ նայումէին կրթութեան վերայ իբրեւ մասնաւորների արտօնութեան, Մասսաչուզէտի օրէնսդիրները վճռեցին գաղթականութեան մէջ ամեն տեղ երիտասարդների համար ձրի դպրոցներ բանալ: Իւրաքանչիւր յիսուն տուն ունեցող դիւղ պարտաւոր էր ըստ օրինաց պահել իւր ծախքով ուսուցիչ, որը պիտի ծանօթացնէ մանուկներին առաջին տարրական գաղափարների և տեղեկութիւնների հետ: Հարիւր տուն ունեցող ամեն մի աւան պէտքէր «Էքսկանսիւն» կոչւած դպրոցը ունենար: դւր աշակերտները ստանումեն հիմնական կրթ-

Թու թիւն, որով մինչև իսկ կարողանում են, եթէ կամենան, մտնել համարաններ:

Այսպէսով իւրաքանչիւր ընտանիք ամենամեծ յարմարութիւններ ունի մանուկներին կրթութիւն տալու: Բայց օրէնսդրութեան հեղինակները վախենալով մասնաւորների անհոգութենից պարտադիր արին կրթութիւնը բոլոր զաղթականութեան մէջ: Հինգ զրիանքայ ստերլինգ, որը յետոյ բարձրացաւ մինչև 30 և մինչև իսկ 40 - ի տուգանք զրիումէր այն ծնողներին և տէրերի վերայ, որոնք «այնքան բարբարոս են» որ չեն տալիս իւրեանց մանուկներին կամ աշակերտներին կրթութեան, որը իւրաքանչիւր բանական էակի բնական օրէնքն է համարում:

Սակայն անձնական ազատութեան յարգանքը և դէպի կանոնադրութիւնը եղած ատկութիւնը հասարակական ոգուն ընդհանրապէս թշնամական ուղղութիւն տուին: Հակառակ այն խիստ միջոցներին, որոնց և Հյապաղեցին մոռացութեան տալ: Ամերիկացիները զգում էին այնու ամենայնիւ կարեւորութիւն լուսաւորելու ժողովուրդը. նոքա զիտէին, որ այն երկրում՝ ուր իւրաքանչիւր քաղաքացի մասնակցումէ ժողովրդական կառավարութեան, ամբողջ տղիտութիւնը կարող է ամենակորստական հետեանքների տանել, ուստի նոքա մեծ աշխատանք դործ դրին վտանգը խափանելու համար:

Նոցա եռանդը բնաւ չէ պակասել և այժմ: Առաջարկութիւնը ոչինչ ծախսեր չէ խնայում, երբ գործը հասարակութեան կրթութեան համար է: Այս գումարը աւելի շուտ հաստատում են քան թէ ծովայինը և պատերազմականը: Կրթութեան համար գործադրած գումարների վերայ կարելի է դադարաւ կազմել այն դէպքով, որ մի քանի նահանգներում միայն նա սպառումէ մուտքի երրորդ մասը: Իսկ մասնաւոր անձինք ոչ միայն մշարում են տան հարկ, որոնք դուցէ այլ երկիրներում չափազանց երեւին, այլև իւրաքանչիւր օր իրենանց հաշուով հիմնում են նոր դպրոցներ: Նոքա չեն հոգս անում նախնական կրթութեան վերայ, որովհետեւ տէրութիւնը հոգացել է արդէն նորա համար: Բոլոր նոցա ճիւղը կեդրոնացած է բարձր կրթութիւն տարածելու վերայ: Այստեղ մի վաճառական զոհումէ 400,000 դոլար (մի դոլարը 1 մ. 35 կ.) երկու դպրոց հիմնելու համար: մէկը երիտասարդներին, իսկ միւսը Յինցինատայ քաղաքի օրիորդների համար: այնտեղ Պոֆկիպսեցի (Poughkeepsie)՝ մի զարեջուր եփող ճեմարան շինելու համար գումար է նուիրում որպէս զի կանայք կարենան ծանօթանալ և գիտութեան ամենաբարձր ճիւղերի հետ: ուրիշ տեղում ձեռնարկեստութեամբ հարստացող մի աշխատաւոր ընծայումէ Իտակ քաղաքին 500,000 դոլար համալսարան հիմնելու համար:

Քաղաքական պատերազմի յառաջացրած թշուառութիւնները, դաշնակից զօրքի պահանջած ահազին ծախսերը, պատերազմի ժամանակ աշխատանքի դադարումն կամ յապաղումն, որը կըլից համարեա երկրի բոլոր կենդանի ոյժերը, այս ամենը ցոյց էին տալիս, որ կորստական ապրե-

ցութիւն պիտի ունենային հասարակութեան գպրոցների ծաղկման վերայ: Բայց ոչինչ չեղաւ: Ոչ երբէք քաղաքները այնքան առատ գումարներ չէին որոշած: Ոչ երբէք զոհողութիւնները այնքան բազմութիւն չէին եղած: Ոչ երբէք քաղաքացիները չէին ցոյց տուած մեծ եռանդով ցանկութիւն պահպանելու և մինչև իսկ տարածելու ժողովրդեան մէջ այն կրթութիւնը, որը ռամկապետական ժողովրդոց պահպանն է:

«Այսպիսի մի կառավարութեան, ինչպէս մերն է, ասումէ Ուլրատիոս Մանն, անհրաժեշտ է որ իւրաքանչիւր քաղաքացի իւր կրթութեամբ ընդունակ լինի իւր քաղաքական և հասարակական պարտաւորութիւնները կատարելու: դատաստանը հրաւիրումէ նորան իրրե վկայ կամ երգեալ: հասարակութիւնը և նահանգը պահանջումէ նորա ձայնը: հարկաւոր է որ նա կարողանայ իմաստութեամբ կատարել այն բոլոր պարտաւորութիւնները, որոնք անբաժան են մեծ հասարակապետութեան քաղաքացու կոչումից»:

Տէրութեան ժողովի ճարտար հոետոր Փանիէլ Վէրսդէրը պակաս յոգով չէ խօսում: «ամբոխի մէջ լուսաւորութեան տարածումից, ասումէ, կախումն ունի մեր հաստատութիւնների ապագան: Ոչինչ վտանգ չէ կարող մեզ գալ արտաքուստ, որովհետև երկրիս վերայ մեզ կործանելու չափ զօրեղ ժողովուրդ չկայ, Վտանգ եմ տեսնում ուրիշ կողմից, որից վախենումեմ, այս ժողովրդի անտարբերութիւնն է դէպի հայրենիքի գործերը: տուէք նորան կարողութիւն տեսնել շարիքը և նա կգտնէ միջոց նորա հակառակ»:

Այն օրէնքները, որոնք հին աշխարհի շատ տէրութիւնների մէջ համարումէին պարագոկաներ, Ամերիկացիների քաղաքական կազմակերպութեան հիմն են կազմում: Կատարեալ համոզւած լինելով որ եթէ մասնաւոր անձինք կարող են սխալել, իսկ բոլոր ժողովուրդը, միասին առած, քիչ անգամ է պատահում որ չէ ծանաչում իւր իսկական շահերը: Նոքա աշխատում են կրթել այն քաղաքացիներին, որոնք ընդունակ են ազատութեան իւրեանց վերայ դրած պարտաւորութիւնները արժանապէս կատարելու:

Գպրոցների ընդարձակ ցանցը տարածւած է Դաշնակցութեան բոլոր հողի վերայ: Նոքա ընդունում են մանուկներ մատաղ հասակում և առաջնորդում են նոցա մինչև ճեմարանների կամ բարձր վարժարանների դուռը: հարուստ և աղքատ, ժողովի անդամի և արհեստաւորի որդին, նստում են կարգաւ և լսում են միևնոյն դասերը: Յիրաւի այնտեղ հասարակութեան գպրոցները չեն գնում միայն բաղդի խորթ որդիները, ինչպէս Փրանսայում է: Նոքա տալիս են կրթութիւն Միացեալ — Նահանգների բոլոր երիտասարդութեանը: Այստեղ ամերիկացիների մէջ մարմնանուն հաւասարութեան այն զգացմունքը, այն յարգանքը դէպի ուրիշի իրաւունքը, դէպի ռամկապետական հաստատութիւնների այն սերը, որոնցով նոքա միակ ազգ են դառնում տիեզերական պատմութեան մէջ:

Հորեկաւ այն սկզբունքը որի վերայ հիմնուած են ամերիկայի ժողովրդական զպրոցները, ամեն տեղի չեն յարմարուում։ Իւրաքանչիւր ժողովուրդ պարտաւոր է համաձայնեցնել իւր օրէնքները իւր բնաւորութեան և ոգու հետ, որն իւրեան յատուկ է, և միշտ միեւնոյն կանոններին, այլ և այլ հանգամանքներում հետեւելուց իսկ աւելի վտանգաւոր ոչինչ չէ կարող լինել։ Մենք դիտաւորութիւն չունինք չափազանց բարձրացնել ամերիկացիների սովորութիւնները, բայց զարմանալի է նոցա հնարագիտութիւնը, որ կարողանում են յարմարեցնել իւրեանց հաստատութիւնները իւրեանց պահանջներին, և այս կողմից երկբայեւ չէ կարելի, որ նոցա դպրոցները կատարեւապէս համաձայնում են նոցա կառավարութեան։

Դպրոցների այս տեսակ կազմակերպութիւնը միեւնոյն ժամանակ մեծ առաւելութիւններ ունի։ Արժուելով միասին, թէ հարուստների և թէ աղքատների որդիքը, նոքա ընտելանում են մանկութենից փոխադարձաբար յարգելու և համակրելու միմեանց որով հասարակութիւնը պէտք չէ ունենում երբէք կռել նախանձի հետ, որը շատ յաճախ զրգուում է կարողութեամբ տարբեր ամբոխի մէջ։ Ատելութիւն և անհաւատարմութիւն դիւրաւ ծնվում են այն մարդիկների մէջ, որոնց երբէք ոչինչ բան չէ մօտեցրել. ամենօրեայ յարաբերութիւնները միմեանց հետ և հասարակական զբաղմունքները հեռացնում են այս զգացումները ամերիկացիների օրտից։ Սակայն, նախանձոտ և թշնամական զգացմունքների պատճառ ի՞նչ կարող է լինել, մինչդեռ բոլոր արգելքները խափանուած են, բոլոր արտօնութիւնները ոչնչացած, այնպէս որ իւրաքանչիւրը պէտքէ նեղանայ ինքն իւր վերայ, եթէ իւր դրութիւնը ստոր է ուրիշների դրութեանից։

Միացեալ նահանգների դպրոցները ձրի են. ծնողները պէտք չունեն մինչև անգամ հոգալ իւրեանց մանուկների համար անհրաժեշտ բաները, այսինքն դրքեր և թղթեր ևն։ Հասարակութեան կրթութեան համար նշանակուած դպրոցները, շինուած են զարմանալի աշխատութեամբ. դպրոցական ճարտարապետութիւնը Ամերիկայում կազմում է մասնաւոր գիտութիւն։ Շինութիւնները ընդարձակ են. սենեակները լուսաւոր, մաքուր, օդրանուկ, ջնուցվում են մեծ զգուշութեամբ։ Դպրոցները մանաւանդ քաղաքներինը, ունեն շատ դպրոցի վերաբերեալ գրքեր որոնք նպաստում են ուսուցչին կատարեւապէս աւանդելու իւր դասերը։

Այս ծախսերի համար նշանակուած գումարների աղբիւրը երկու են։ Մի մասը տալիս է տէրութիւնը որը, դժբա փոխանակ, պարտաւորում է բոլոր դպրոցներին ունենալ մի ընդհանուր ծրագիր և պահանջում է մանրամասն հաշիւներ, որոնց հրատարակութիւնը, ծանոթացնում է թէ կըրթութիւնը ի՞նչ դրութեան մէջ է իւրաքանչիւր տեղում։ Այս գումարները որոնք անուանվում են school fund, կազմում են մի օղ, որը միացնում է ժողովրդական կրթութեան այս ընդարձակ դրութեան բոլոր մասերը. առանց նորա չէր լինի նախագծերի միութիւն և կառավարութիւնը ոչինչ

ստուգատեսութիւն չէր ունենար այն առարկայի վերայ, որը շատ կողմերով պէտքէ հետաքրքիր լինէր նսրան։

Սակայն օրէնսդրութիւնը չկամեցաւ զպրօցները յանձնել բոլորովին տէրութեան խնամքին։ Նորա միակ նպատակն էր ցոյց տալ նպաստ զբարոցներին, նոցա խրախուսել և խափանել որ խռովութիւն և անկարգութիւն նոցա մէջ մուտ չգործեն։ Մի անգամ այս նպատակին հասան, ամերիկացիների ազատ ոգին չթողարկեց այլ ևս կեդրոնական վարչութեան միջամտելու։ Նոցա վարդապետութեան հիմամբ անհատը իր սեփական շահերին ամենալաւ և միակ դատաւորն ինքն է։ Հասարակութիւնը իրաւունք չունի որոշել նորա գործունէութիւնը, բացի գուցէ այն դէպքից, երբ հասարակութիւնը կարեւորութիւն է զգում նորա գործակցութեան, երբ նորա ուղղութիւնը փաստակար է իւր համաքաղաքացիների համար։ Տէրութեան նկատմամբ հասարակութիւնը համարուեալ նշնպիսի մի անհատ հետեւաբար իւրաքանչիւր քաղաք իրաւունք ունի իւր զպրօցները իւր պիտոյքների և զրութեան համեմատ կարգի դնել, բայց մի պայմանով—նմանել կանոնադրութեան ընդհանուր սկզբունքներին։ Քաղաքները անընդհատ գնումեն իւրեանց վերայ ամենաձանր հարկեր, կառավարութեան տուած գումարների պակասութիւնը լրացնելու համար։ Մասնաշուքէթում տեղական հարկերը վեց անգամ առաւել են school fund—ից, նիւ—Եօրգում, շնայելով նշանաւոր ծախսերին մայրաքաղաքի պահպանութեան համար կրթութեան համար նշանակուած գումարները կազմումեն ծախսի հինգերորդ մասը։

Հատ փոքր տարբերութեամբ զանազանուամեն Ամերիկեան դաշնակցութեան զանազան նահանգների զպրօցների կազմակերպութիւնը, Անկարելի է մեզ այստեղ նկարագրել նոցա մանրամասնօրէն. բաւականամբ միայն նոր Անգլիայում և մանաւանդ նիւ-Եօրգում և Բօստօնում տիրող սիստէմայի համառօտ նկարագրութեամբ, միանգամայն իմացնելով որ այս յօրինածութիւնը չէ յարմարում նոյն ճշգրտեամբ Արեւմուտքի գաւառներին։ Իսկ հարաւը, որը կոռավարութեամբ սկզբում զօրեղ ազնւականութեամբ և բաժանեցաւ երկու ահագին վիհով դատուած դասերի—անկարկների և ստրուկների—ոչինչ համեմատութիւն չէ ներկայացնում Հիւսիսի հետ։

Ժողովրդական դպրոցները։

Ամերիկական դպրոցը հին Անգլիայի դպրոցների քոյրն կարելի է համարել, որի մերձաւոր նմանութիւնը երեւումէ թէ մեթոտի, թէ ուսման միակողմանի լինելու և թէ հայրենասիրութեան մէջ, Հոլանդացիները, Գերմանացիները, Շվեդները և Ֆրանսացիները ազդեցութիւն ունեցան միայն Ամերիկայի երկրի մշակութեան, վաճառականութեան և ձեռնարուեստութեան ծաղկման վերայ, բայց նորա դպրոցների նորա կրթութեան վերայ այնչափ քիչ ազդեցութիւն ունեցան ինչ քան որ նորա օրէ-

նսգրութեան, բարոյից և սովորութիւնների վերայ, և լեզուի և մատենագրութեան և ժողովրդական բնաւորութեան վերայ ունեցածից առաւել պակաս:

Բաւական է հետազօտել Ամերիկայի կրթութեան ուղղութիւնը, հասկանալու համար, որ նա մեր հասարակութեանից շատ զերպանց հասարակութեան սկիզբն պէտքէ զնէ, Common schools ներք երբէք նման չին եւրոպայում մեր ունեցած դպրոցներին: Այնտեղ չեն գնում միակ աղքատ մանուկներ և դպրոցները չեն սահմանափակում իւրեանց ծրագիրը տարական գիտութիւններով: Այս տարբերութեան վերայ մանաւանդ պարտաւորենք ուշադրութիւն դարձնել, որովհետեւ նա ձգտումէ մեծ լոյս Միացեալ Նահանգների ժողովրդական և քաղաքական կազմակերպութեան վերայ:

Այս ուսումնարանները զանազան կարգերի են բաժանված որոնցից աշակերտը պարտաւորէ աստիճան աստիճան անցնել. նոցանից և ոչ մին գտաւրանական պարագմունքների իսկապէս շարունակութիւն է ներկայացնում: Նոքա մին միւսին լրացնում են: Չորսից մինչև հինգ տարեկան մանուկին բերում են Գրէ-լ-Գրէ-ճ ուր նա սովորումէ կարգալ, գրել, համարել, երգել և կեանքի համար անհրաժեշտ մի քանի տեղեկութիւններ է ստանում: Այստեղից նա անցնումէ Էլ-Է-Է-Է-Է Գրէ-ճ, ուր աւանդում են ուղղագրութիւն, հանրահաշիւ, նկարչութիւն, զօգրութիւն, բնագիտութիւն, աշխարհագրութիւն, աստեղագիտութիւն, բառաչնետութիւն, վերլուծութիւն յունական և լատինական բառերի, կրկնութիւն թուաբանութեան, Անգլիական քերականութիւն և շարագրութիւն, տեսարանագծութիւն, (пейзажъ) երգեցողութիւն, Միացեալ Նահանգների պատմութիւն և սոմարակալութիւն: Այս փոքրիկ մտաւոր բեռներով ամբարշտած աշակերտը մօտենումէ Է-Է-Է Գրէ-ճ-Է-Է մուտքին, ուր քաղաքացու համար բաւական համարված կրթութիւնը պիտի վերջանայ: Այստեղ նա պարագումէ արդէն անգլիական մատինագրութեամբ, լատինական լեզուով, հին և նոր ազգաց պատմութեամբ, բարոյագիտութեամբ, բնական գիտութիւններով, վերջապէս ֆրանսական և գերմանական լեզուներով, որոնց գասերը անպարտապիւր են:

Հարկաւ, բոլոր մանուկները չեն ստանում լիակատար կրթութիւն, որը այդպէս առատօրէն տրվում է նոցա. նոքա, որոնց աշխատանքին իւրեանց ծնօղները կարօտութիւն են զգում, տարրական դպրոցից բարձր շատ հազիւ են գնում: Այն տէրերը որոնց մօտ աշխատում են շատ երիտասարդ աշակերտներ պարտաւոր են իւրաքանչիւր տարի գոնէ երկու, երեք ամիս թողաւորել նոցա շնորհ հասարակական գասեր: Այսպիսի բնոյհատ պարագմունքները ցոյց էին տալիս, որ շատ գոհացուցիչ հետեանքներ պիտի չյառաջացնէին, բայց ժողովրդական բնաւորութեան եռանդը այնպէս է որ, աղայքը իսկ այնտեղ բնդունակ են այնպիսի ջանասիրութեան, այնպիսի մտաւորական աշխատութեան, որոնք սովորաբար անհամապատասխան են

նոցա հասակին և որոնք ամենայն իրաւամբ օտարականների զարմանքի արժանի են, «Միացեալ Նահանգներում», ասումէ պ. Փրէզէր, որին Մեծն Բրիտանի կառավարութիւնը յանձնած էր Նոր աշխարհի կրթութեան գրութիւնը քննելու, «աշակերտը որոշեալ ժամանակում երկու անգամից աւելի շատ տեղեկութիւն է ստանում քան թէ անգլիացին», Պարապմունքների մէջ ցոյց տուած այս եռանդով է որ Ամերիկացիք կարողանում են համաձայնեցնել ձեռնարուեստութեան պահանջները ժողովրդական կրթութեան պահանջների հետ: Դպրոց և գործարան գնում են ձեռք ձեռքի տուած, և եթէ չկայ երկիր, ուր ֆիզիզական աշխատանքը այնքան մեծ պատւի մէջ լինի, չկայ և երկիր ուր կրթութիւնը լինի այդպէս ամենուրեք տարածուած: Արհեստաւորը կամ հասարակ մի կին ունենումէ յաճախ այնպիսի մտաւոր զարգացում, որը կարելի էր յուսալ միայն հարուստներից և ուսումնառութեան բաւական ազատ ժամեր ունեցող անձից: Պ. Ամպէր տեսաւ փոքրիկ Օհիօ քաղաքում բազմաթիւն աշխատող կանանց որոնք հասակ առած մարդոց համար կարդացուած բնալուծութեան դասերն էին լսում: Մի ուրիշ ճանապարհորդ, հարցնելով մի մատենադարանում Հոլանդիայի վերայ գրուած մի շատ նշանաւոր մատենան շատ զարմացաւ, երբ լսեց, թէ այդ գիրքը գտնւումէ մի լուացարար կնոջ մօտ: Նա գնաց այդ կնոջ մօտ խնդրելու նորանից գիրքը մի երկու օրուայ համար:

— Ոչ պատասխանեց կինը, — չվերջացրած չեմ կարող ձեզ տալ, շատ կարեւոր է ինձ. բայց եթէ դուք այդքան կցանկաք կարդալ, ես կ'յետաձգեմ քանի մի ժամով իմ գործս և յետոյ կ'ուզարկեմ ձեզ:

Այսպիսի դէպքեր յատուկ են: Երջանիկ է այն երկիրը ուր ժողովուրդը ոչ եթէ վաթար բնազգութիւններ ծնեցնող մատենագրութեան, այլ միտքը ամրացնող և լուսաւորող լրջմիտ գրուածոց է կարօտում:

Սակայն, թէպէտ և Ամերիկացիները սիրում են կրթութիւն և ձգտում են դէպի այն, բայց նոցա գործունէութիւնը պահանջումէ շափազանց շատ հոգսեր, որպէս զի նոքա կարողանան բացարձակ նուիրել իւրեանց դիտութեան, «Ես չեմ կարծում», գրումէ Տոկվիլ, որ կայ աշխարհումն մի ուրիշ երկիր, ուր բնակիչների համեմատաբար լինի այնքան քիչ ուսումնականներ և այնքան սակաւ տգէտներ, ինչքան Միացեալ Նահանգներում:

Ամեն քաղաքում ժողովրդական դպրոցների կառավարութիւնը գտնւումէ մի ժողովի ձեռք, որի անգամները ընտրվում են քուէարկութեամբ. ամեն տարի նոցա երրորդ մասը պակասումէ: Այս մարդիկը մեծ իշխանութիւն ունին, նոքա ուսուցիչ նշանակում են և հանում պաշտօնից, աշակերտների դասազրքերը որոշում են. նայում են որ դպրոցների թիւը համապատասխանէ բնակիչների թիւին. բանում են նոր դպրոց եթէ անհրաժեշտ են տեսնում. վերջապէս շինութեան հսկողութիւնը, դասարանական պատրաստութիւնը, ջեռուցումը նոյնպէս նոցա հոգացողութեան են յանձնված:

Նշանաւոր քաղաքները բացի զոցանից ունեն և Կարգիւնքի Կառնիւն
Կառնիւն որը ժողովի աշխատութիւններին մասնակցումէ և որը իւր իշխա-
նութեան տակ ունի մէրից նշանակուած տեսուչներ:

Մի քանի տարի առաջ այսքան գործունեայ Հսկողութեան աւելացրին
զարգեալ մի նոր միջոց վերահսկողութեան: Եւրաքանչիւր թաղ որոշումէ
Հինգ Հոգաբարձուներ: trustees, որոնք պատասխանատու են զպրոցների կա-
ռավարութեան մասին: Թէպէտ և Նոքա անվարձ են բայց իւրեանց պարտ-
քերը կատարում են միշտ միեւնոյն եռանդով: մարդիկ, որոնց Համար: ա-
ռանց որ և է փոխարեութեան: ժամանակը արդարեւ փող է: վաճառա-
կաններ: փաստարաններ: նուիրում են մի քանի ժամ աշակերտների ջանա-
սիրութեանը և յառաջադիմութեանը Համոզուելու Համար: Հեշտ է Հաս-
կանալը թէ ինչպիսի գիրազանց Հետեւեալներ պիտի յառաջեցնէ այսպիսի
ջերմ և եռանդուն գործակցութիւնը:

Ուսուցիչների զարգացումը և նոցա ճարտարութիւնը իւրեանց դասերը
իւրեանց երիտասարդ ունկնդիրներին մատչելի անելու: պակաս գովեստի
արժանի չէ: Ինչպիսի ուսուցիչ: Նոյնպիսի աշակերտ: մանուկները Հըռ
և ջանասէր են: որովհետեւ զաստուծոնք կարողանում են լինել Հաստատ
առանց խտրութեան: Համբերող առանց թուլութեան: որովհետեւ Նոքա
պահպանում են կարգապահութիւն և միեւնոյն ժամանակ ուսումը զրաւիչ
են անում: դիւրին պարտք: Ամերիկական ցեղը բնածին Հակումն ունի
զաստուծութեան: Եւրեանց գործի ազնուութեան մասին Համոզուած լի-
նելով ուսուցիչները յանձնվում են նորա ոգևորութեամբ: Նոքա Հպարտա-
նութեն իւրեանց յաջողութեամբ և աշխատութեան պահպանել զպրոցների
բարի Համբաւը: Նոքա մտածում են: որ տէրութեան Համար նոր սերունդ-
ներ կրթելով: ցոյց են տալիս իւրեանց Հայրենասիրութիւնը: Նոքա ձգտու-
մեն ուսուցչական օսպարեզին նոյնպիսի եռանդով: ինչպէս ուրիշ տէրու-
թիւնների մէջ պատերազմական օսպարեզին: Սակայն Հարկաւոր դէպքում
Նոքա կարողանում են և զէնք կրել: Նոյն ոգևորիչ Հոգու մասին կարելի է
զատել այն դէպքով որ վերջին պատերազմում միայն Բենսիլվանիայ Նա-
Հանգում երեք Հազար ուսուցիչ ինքնակամ զօրք զրկեցան:

Յարգելով կրթութիւն յարգում են և ըստ արժանոյն նոյնը տուողին:
Խեղճ գիւղական ուսումնարանի ոտուցիչը այնպիսի Հասարակական դրու-
թիւն է ունենում: որը ոչինչով պակաս չէ մնում զատաւորների և բարձր
պաշտօնատէրերի դրութեանից: Ոչ մի տեղ չէ երեւում և ստուերն իսկ այն
ծաղրական արհամարհութեան: որը երկար ժամանակ Եւրոպայում ու-
նէին մանկավարժներ: Բայց պէտք է խոստովանել նոյնպէս: որ Մօնթէնի
սրամիտ երգիծարանութիւնը կարելի չէ յարմարել Նոր Անգլիայի դասա-
տուներին: « ինչպէս թուշուս սերմ են որոնում և տանում են կտուցով
իւրեանց ձագուկներին: չճաշակելով նորան: ճիշդ այսպէս և մեր իմաս-
տակները յափշտակում են գիտութիւնը զըբերից և տեղաւորում են նորան
միայն իւրեանց շրմնների ծայրին երբեք չորոճալով իւրեանց մօքի մէջ: »

Ամերիկայի սևուցիչները աշխատում են կրթել մարդիկներին, նոքա խելքի և սրտին նոյնքան ուշադրություն են դարձնում որքան յիշողություն: Այս պատճառով է որ նոքա վայելում են միշտ սէր և յարգանք: Ամենահարուստ ընտանիքները իսկ պատիւ են համարում տեսնել նոյն ասպարեզին մէջ իւրեանց մանուկներին: Ընդ սեղանաւորները, Ժողովի անդամները, յորդորում են իւրեանց զաւակներին դէպի ուսուցչական ասպարեզը: Հաստ անգամ կարելի է տեսնել Բոստոնի ամենաընտրեալ հասարակութեան մէջ տիկիներ, որոնք իւրեանց երիտասարդութեան երկու, երեք տարին անցուցած են զպրոցի կառավարութեամբ, որովհետեւ այսպիսի աշխատանքը համարվումէ գերազանց պատրաստութիւն մայրական վսեմ և ծանր պարտաւորութիւնների: Բայց պէտքէ ասել որ ուսուցիչների աշխատանքը վարձատրվումէ ըստ արժանւոյն: Հաստ քիչ ուսուցիչ և ուսուցչուհի պատահումէ որ տարեկան 2000 զօլլարից (4,000 բուրլուց) պակաս ստանայ: Իսկ զպրոցների մեծաւորների տարեկան վարձը, մի քանի դէպքերում հասնումէ մինչև 5,000 զօլլարի, այսինքն 10,000 բուրլու:

Եւրոպացիներին հակառակ, որոնք կանանց մանկավարժական տաղանդին միջակ յարգանք են ընծայում և որոնք գուցէ թերի կհամարեն իւրեանց աղջկանց կրթութիւնը մինչև որ նոցա չյանձնեն ուսուցիչների: Ամերիկացիները մտածում են որ այր մարդը, երիտասարդութեան ընտիր ուսուցիչ չէ: Նա չունի ուսուցչի անհրաժեշտ համբերութիւնը և քաղցրութիւնը, նորա ձեռները չափազանց կոպիտ են առաջնորդելու մանուկի փափուկ հոգուն: Ընդհակառակը, բնութիւնը կարծես թէ կամեցած է կնոջ մարդկութեան դաստիարակ ստեղծել: Բնութիւնը պարզեւել է նորան ողջամիտ սէր, որը կարողանումէ սրտի խորքերը թափանցել որը ուղղումէ առանց բռնութեան, որը երկիւղ չազդելով հնազանդութեան և յարգելու է վարժեցնումէ սրտերը: Որքա՞ն արդելքներից հարկաւոր է խուսափել ուսուցչութեան դժուար ասպարեզին մէջ: Որքա՞ն աշխատութիւն հարկաւոր է գործ դնել որ մանուկների թարմ մտքերը մեր վշտերի և տհաճութիւնների ազդեցութեան չենթարկուին: Որքա՞ն պէտքէ հաւատարմութիւն, լիովին նոցա ընդունակութիւնների, նոցա ձգտումների քննութեան յանձնվելու համար: Նոցա առ բարին ուղղելու համար: Զափազանց շատ հոգսեր ալեկոծում են այր մարդին, որ կարողանայ կատարել միշտ յաջողութեամբ այսպիսի գործ: Մինչդէռ այդ ամենը յատուկ են կնոջ, Բոլոր ազնիւ և վեհանձն ձգտումների հասած նոքա կարողանում են նոցանով ոգևորել ուրիշներին, աստուածասէր և մաքուր լինելով, նոքա ազդում են սէր առ կրօնը, ուսուցանում են յարգել բարոյականութիւնը: Մինչև անգամ յափշտակութիւնը, որի նկատմամբ կշտամբում են նոցա, կատարելապէս բնական է և երիտասարդական հասակին: Լաւ է 20 տարի յափշտակութիւնների ընդունակ լինել, քան ծերերի ցուրտ և անօգուտ տհաճութիւնը ունենալ:

